

A black and white portrait of a man, identified as Abat Escarré, wearing a dark clerical habit and glasses. He is smiling slightly and looking towards the camera. The background is a textured, possibly stone or brick wall. A white cross is visible at the bottom center of the image, hanging from a chain.

L'abat Escarré i el seu temps

Dr. Joan B. Culla

*Intervenció del Dr. Joan B. Culla, historiador, en l'acte commemoratiu del **cinquantenari de la mort de l'abat Aureli Maria Escarré**, organitzat pel Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya*

*Centre d'Història Contemporània de Catalunya (Auditori del Museu d'Història de Catalunya, plaça de Pau Vila 3, 4a planta, Barcelona), **3 d'octubre de 2018**.*

En aquest acte amb motiu del cinquantè aniversari de la mort de l'abat Escarré -esdevinguda a Barcelona el 21 d'octubre del 1968- no intentaré, ni podria, fer una biografia descriptiva del personatge, i encara menys una biografia diguem-ne psicològica. Durant els propers minuts, assajaré de situar l'abat en el seu temps, en el context històric que li tocà de viure. I aquest context va ser fonamentalment el del franquisme.

Nascut a l'Arboç el 1908, novici i després monjo a Montserrat des del 1923, sacerdot des del 1933, dels anys republicans el pare Escarré no en va conèixer gran cosa més que la legislació anticlerical, la violència sociopolítica i, sobretot, la salvatge persecució anticatòlica del període juliol-desembre de 1936, que dispersà la comunitat montserratina, costà la vida a alguns dels seus membres i l'obligà a ell mateix a exiliar-se a Itàlia durant la major part de la guerra civil.

Havent viscut aquestes experiències dramàtiques, i havent recuperat la possessió del monestir de Montserrat el gener de 1939, abans que hi aparegués qualsevol Fray Justo Pérez de Urbel, era pràcticament inevitable que Aureli Maria Escarré -com la quasi totalitat del clero catòlic català de la primera postguerra- sentís envers el règim franquista un nítid agraïment.

Agraïment per la protecció i seguretat de què el culte catòlic gaudien després de la *Victoria* ; agraïment per la restauració dels privilegis i de l'hegemonia moral de l'Església damunt la societat; agraïment pel *placet*

de les autoritats franquistes al nomenament del mateix Escarré com a abat de Montserrat, el 1946. Si bé és cert que els nomenaments abacials no estaven subjectes al *derecho de presentación de obispos*, resulta evident que, al bell mig dels anys 1940, un càrrec tan simbòlic com el d'abat de Montserrat no hauria estat ocupat per algú que no fos ben vist per les jerarquies franquistes. El veto al retorn del cardenal Vidal i Barraquer, o el llarg exili del canonge Carles Cardó exemplifiquen l'afany que el règim de Franco posava, en aquells primers anys, a silenciar o allunyar les veus eclesiàstiques crítiques o, simplement, indòcils.

Desconec si, com afirmà en una ocasió Josep Benet, el *Caudillo* i *doña Carmen Polo de Franco* parlaven de tu amb l'abat Escarré durant les seves visites a Montserrat. Els fets indiscutibles són que la relació de l'abat amb el vèrtex del règim era bona, que Franco entrava a la basílica montserratina *bajo palio* el 1947, el 1957, encara el 1963, etcètera. Això sí, la significació de Montserrat i sens dubte també la voluntat d'Escarré van impermeabilitzar la comunitat benedictina davant del *nacional-catolicismo*, i ni l'abat ni cap dels seus monjos no van posar-se a la boca les expressions de franquisme fervorós tan freqüents en bisbes com Benjamín de Arriba y Castro, com Aurelio del Pino Gómez, etcètera.

En tot cas, el "franquisme" que alguns retreuen a l'abat Escarré -jo preferiria dir-ne la còmoda convivència amb el règim, perquè si ell va ser franquista, ¿què van ser els bisbes, arquebisbes i abats que foren *procuradores en Cortes* o *Consejeros Nacionales del Movimiento*? -, aquell "franquisme" entre cometes aviat va ser compatible amb iniciatives, actituds i gestos molt allunyats d'allò que hom podia esperar d'una jerarquia catòlica a l'Espanya dels anys 1940.

És evident que les Festes d'Entronització de la Mare de Déu de Montserrat de l'abril de 1947 no haurien estat possibles, o no haurien tingut el significat que van tenir, sense la benedicció i l'aval de l'abat Escarré. Sí, la Comissió Abat Oliba va ser molt important, i Fèlix Millet i Maristany, i joves activistes com Josep Benet, i... Però qui cobrí de forma aparentment distreta, innocent, la càrrega política i nacional dels actes, la reaparició pública de la llengua catalana, els gestos de reconciliació entre els dos

bàndols de la guerra civil, etcètera, va ser Aureli Maria Escarré. I a la dictadura tot allò no li va agradar gens, encara que no en responsabilitzés l'abat. La prova del disgust del règim va ser la immediata destitució del governador civil de Barcelona, Bartolomé Barba Hernández, per haver-se deixat colar aquell gol.

Els esdeveniments del 1947 no van ser un fet aïllat, sinó el començament d'un compromís, d'una acollida creixent de l'abat Escarré a iniciatives i activitats de resistència cultural, fins i tot de pluralisme polític, que ell devia considerar compatibles amb la seva bona relació amb Franco però coherents amb un "cristianisme català" que Montserrat representava com ningú i que no volia deixar-se absorbir pel *nacional-catolicismo* espanyol. Estic pensant, per exemple, en la cordial rebuda de l'abat al príncep Xavier de Borbó Parma quan aquest acudí a Montserrat, el desembre de 1951, per jurar-hi els furs catalans com a rei legítim i adversari nítid del franquisme. Penso també en la implicació de l'abat amb la represa de l'Acadèmia de la Llengua Catalana; o en el seu suport crucial al naixement de *Serra d'Or*, el 1959, com a única revista cultural en català, a la qual l'empara montserratina estalviava -almenys, al començament- la censura governativa.

Amb les diòcesis catalanes ocupades, encara, per un episcopat en gran part foraster i *nacional-catòlico*, al llarg dels anys 1950 l'abat mitrat de Montserrat esdevingué, per la força de les circumstàncies, pel pes del monestir en la identitat catalana, però també per voluntat pròpia, un referent, una autoritat moral, un dispensador de consells i també un cert paraigua protector per a totes les persones que es movien en el territori de la resistència cultural, del salvament de la llengua i la cultura. I, inexorablement, aquest paper, aquesta dinàmica va fer lliscar Aureli Maria Escarré cap a allò que -m'atreveixo a aventurar-ho- no entrava en els seus plans: la topada política amb el règim franquista.

A vegades, en textos que diuen voler "desmitificar" i en realitat volen desmerèixer l'abat Escarré, es ve a dir que va ser un franquista acèrrim fins que, de sobte i sense previ avís, es va despenjar amb les famoses declaracions a *Le Monde*. No és cert, i la trajectòria que he resumit

concisament des del 1947 ho demostra. Però n'hi ha més evidències, i de font inqüestionable.

Segons explica el cosí del *Caudillo*, el general Francisco Franco Salgado-Araujo, en el llibre de memòries *Mis conversaciones privadas con Franco*, el 13 de juny de 1960, arran dels recents “Fets del Palau de la Música”, el *Generalísimo* li va dir: *“Es también cierto que el padre Escarré dirigió una carta muy impertinente al ministro de la Gobernación, protestando por la actuación de la policía y defendiendo a los agitadores. Dicho ministro le contestó con ecuanimidad y energía, lamentándose de que el abad alentase con su conducta a los grupos agitadores que, con el pretexto de amor a Cataluña, siembran la indisciplina y el descontento, haciéndole el juego al comunismo. El padre Escarré parece que contestó muy comedido, queriendo quitar hierro al asunto. [...] Para que en Roma se sepa la verdad de la conducta del padre Escarré, designé al ministro de la Gobernación para que asistiera en nombre del gobierno al acto de la canonización del beato Rivera. Alonso Vega expondrá allí nuestras quejas y se enterarán de la verdad y de las actividades del referido abad”*.

Em permeto subratllar que aquestes paraules estan pronunciades tres anys i mig abans de l'entrevista a *Le Monde*, i no sembla que es refereixin a un eclesiàstic addicte al règim i amic de Franco, sinó més aviat a un d'implicat *“en las campañas de los curas separatistas”* i contra el qual ja s'ha començat a fer propaganda hostil al Vaticà.

Segons he intentat apuntar fins aquí, hi ha un Escarré que va del 1939 fins al 1945 ó 1946, identificat amb el règim que va “salvar” l'Església dels horrors de la revolució. Després hi ha un segon Escarré que mira de compatibilitzar -si més o menys conscientment, ho ignoro- la bona relació amb el poder franquista i el compromís creixent amb activitats catalanistes, fins i tot de denúncia de la repressió, de les tortures policials, etcètera. És un Escarré que es mou en trajectòria de col·lisió amb el franquisme, tal com ho testimonien les paraules de Franco que acabo de llegir. Finalment, la col·lisió i, per tant, la ruptura, el trencament amb el règim es produeixen el 14 de novembre de 1963, quan el diari parisenc *Le Monde* -aleshores al zènit del seu prestigi- publica les detonants

declaracions fetes pocs dies abans per l'abat montserratí al corresponsal José Antonio Novais.

El contingut d'aquella històrica entrevista és prou conegut per fer-ne ara un resum. N'hi ha prou de dir que era la primera vegada des de la fi de la guerra civil que una jerarquia catòlica en exercici dins l'Estat espanyol, amb rang de bisbe i el pes afegit de ser l'abat de Montserrat, formulava de manera pública i a nivell internacional una crítica frontal del franquisme. No una denúncia de les desigualtats socials, o de la carestia dels preus, o dels problemes d'habitatge..., sinó una desqualificació moral de la dictadura ("el règim de Franco es diu catòlic, però no obeeix als principis bàsics del cristianisme") pel flanc que més mal li podia fer, sense oblidar d'assenyalar també la persecució de la identitat catalana.

Per calibrar l'impacte d'aquelles declaracions en la cúpula del règim, i també per sotmetre a nou examen l'etiqueta de "franquista" referida a Escarré, permetin-me recórrer de nou al dietari del general Franco Salgado-Araujo, conegut com a *Pacón* en el cercle familiar.

En una anotació del 7 de desembre de 1963, dia que el periòdic oficial *El Español* reproduí, traduïdes, les declaracions de l'abat Escarré i la rèplica preparada pel ministre Fraga Iribarne, el cosí explica que li ha ensenyat al *Caudillo* la revista, i aquest li diu: *"Ya lo he leído, me lo trajo ayer el ministro de Información diciéndome que la iniciativa de dicha publicación y el comentario eran suyos; está convencido de que la opinión española debía estar informada, con una refutación clara y contundente, de las falsas aseveraciones del señor abad. Como católico creo que no se debe crear a la Iglesia el menor conflicto, y menos tratándose de la opinión de un abad a quien todos conocemos por su poca simpatía por el régimen vigente y por su gran cordialidad con los rojos en el exilio. El nuncio me prometió tomar cartas en el asunto y con ello bastaba para no convertir en piedra de escándalo para el mundo católico este asunto tan lamentable por lo injusto y por tratarse de una alta jerarquía de la Iglesia. [...] Fraga ha tenido la iniciativa de publicar en 'El Español' las declaraciones, y ya no queda otro remedio que refutarlas. A mí no me causó sorpresa la actitud del abad Escarré por conocer sus ideas liberales bastante avanzadas y*

saber que es de un regionalismo extremista. Aun conociendo esto, no quise ponerle el veto, ya que se trata de una alta personalidad eclesiástica. Su injusticia es notoria, pues nunca tuvo España un gobierno tan católico como los que ha tenido el régimen que nació en la Cruzada, que no merece las acusaciones que dicho abad ha hecho, y en un periódico extranjero además. [...] No debe nunca haber libertad para el mal, y menos para fomentar una nueva guerra civil, después de los sacrificios que costó la pasada. [...] Lo que no se puede es calumniar y preparar los ánimos para la revuelta y la anulación de la victoria. [...] Volver a la política de la nefasta República sería indigno de cuantos ganamos la guerra y una traición a los gloriosos caídos. Es triste que un abad de la Iglesia Católica no comprenda esto y trabaje para el retorno de una política que llevaba a España a toda velocidad al comunismo ateo. [...] En fin, no puede ser más lamentable la actitud del abad Escarré, quien no ha tenido la menor desatención ni motivo de queja del gobierno, siempre respetuoso con la jerarquía eclesiástica sin excepción ninguna”.

M’han de disculpar l’extensió de la cita, però no m’hi he pogut resistir, i això per diverses raons. Una, perquè és un veritable autoretrat psicològic de l’actitud profunda de Franco davant l’Església catòlica, aquell actitud temorenc i respectuosa d’un vell conservador convençut que l’Església l’hi ha de fer costat encara que només sigui per gratitud, i que no entén ni entendrà mai què significa el Concili Vaticà II. L’altra, perquè permet comprovar que les paraules de l’abat Escarré a *Le Monde* van fer força mal al règim, el qual mobilitzà des del nunci fins al jupiterí Manuel Fraga Iribarne. A partir d’aquell moment, Escarré era un enemic, Montserrat un focus de subversió (el gener de 1969 Franco li diu al cosí, a propòsit de l’abat Cassià Maria Just , que “*es aun peor que el otro*”, en referència a Escarré), i la confluència entre el catolicisme conciliar o progressista i el “*separatismo*” es configura com un dels dimonis familiars del darrer franquisme.

Naturalment, l’Escarré enemic del règim, objectiu de maniobres diplomàtiques a Roma, empès el 1965 a abandonar Catalunya i l’any següent a renunciar a la condició d’abat de Montserrat (sens dubte,

l'existència de tensions i conflictes interns dins de la comunitat benedictina hauria pogut provocar-ne la renúncia, no pas l'exili), aquest últim Escarré abominat pels franquistes, per les bandes parapolicials d'extrema dreta que assaltaren el Casal de Montserrat a Barcelona la mateixa tardor del 1963, etcètera, té una contrafigura, un revers: l'Escarré heroi de l'antifranquisme i de l'oposició democràtica; de la catalanista, és clar, però no només.

Transcric de les memòries de Santiago Carrillo, aleshores secretari general del Partido Comunista de España: *“El abad Escarré había favorecido, desde el monasterio de Montserrat, el movimiento de unidad democrática de los catalanes. Yo conocí al abad, en persona, cuando ya estaba prácticamente desterrado en el pueblo de Viboldone, cerca de Milán, adonde le visité con Gregorio López Raimundo (el secretari general del PSUC) , en el año 1967. Mantuve una correspondencia con él posteriormente y en setiembre del mismo año me escribía:*

‘He ojeado su libro -Nuevos enfoques a problemas de hoy- y he leído varios puntos en particular. Quizá estamos distanciados en cuestiones fundamentales, pero de acuerdo en otros puntos importantes. Que un comunista y un eclesiástico estén de acuerdo, fieles los dos a sus respectivos puntos de vista, representa -creo yo- un gran adelanto para la humanidad’.

Si els comunistes catalans i espanyols, en plena fase d'obertura, de compromís històric i de fonamentació d'allò que serien aviat els “Cristians pel Socialisme”, van acollir amb entusiasme l'Escarré antifranquista, no tothom en el món de l'exili i de l'oposició va fer el mateix. Estic pensant, com ja es deuen imaginar, en el president de la Generalitat a l'exili, Josep Tarradellas.

En l'hostilitat de Tarradellas contra Montserrat i contra l'abat Escarré no s'hi han de buscar motius ideològics (Tarradellas era el menys ideologitzat dels polítics de la seva generació), ni cap romanent de l'anticlericalisme dels anys 1930, anticlericalisme que Tarradellas mai no va compartir. No. Es tractava, simplement, que el solitari de Saint-Martin-le-Beau no podia

suportar, dins de Catalunya, cap iniciativa política, social o cultural d'una certa ambició que ell no controlés o que no li estigués poc o molt sotmesa.

En uns anys en què, a Catalunya, molt poca gent sabia que, al bell mig de la Turena francesa, hi havia qui deien ser el legítim president de la Generalitat, aquest temia obsessivament qualsevol plataforma o personatge que pogués eclipsar la seva pròpia personalitat, suplantar-lo com a portaveu i representant de la veritable Catalunya sufocada pel franquisme.

La fixació de Tarradellas amb Montserrat i amb Escarré s'inicià el 1960, just en el moment que la comunitat i el seu abat començaven a explicitar llur compromís antifranquista. I el primer motiu de les maniobres i les crítiques del president a l'exili va ser la revista mensual *Serra d'Or*: l'il·lustre exiliat veia la publicació com una mena de 'govern a l'ombra', com una brúixola orientadora de l'opinió catalanista, i això li semblava perillós per a la seva pròpia posició.

Des del 1962, doncs, Tarradellas, començà les gestions i els missatges relatius a "les orientacions i les conseqüències espirituals i polítiques que a la llarga tindria l'actitud de *Serra d'Or* que, al meu entendre, serien greus per a la Comunitat i per a Catalunya".

És inútil buscar, en la nodrida correspondència tarradelliana, una explicació completa o precisa sobre quins eren els perills que representava *Serra d'Or*. Mestre del sobreentès i de la frase interpretable al gust de cada lector, el president a l'exili simplement recelava de la revista, dels seus joves redactors, i va pretendre suprimir la cobertura econòmica i jurídica inicial que Montserrat li donava.

Les coses es van agreujar arran de les declaracions de l'abat Escarré a *Le Monde*, la tardor del 1963. Segons cartes creuades entre diversos exiliats a França, "en Tarradellas se les ha empreses ara contra les declaracions de l'abat de Montserrat i les qualifica de catastròfiques. Que faran mal a l'Església i al catalanisme".

Un altre exiliat escriu que Tarradellas carrega "contra un home que no li pot prendre el càrrec, ni l'hi discuteix, i que està al marge de les passions

partidistes; un home que s'ha encarat amb el règim i que, si és de dreta, ha parlat com un gran patriota, i socialment com un home d'esquerra". "La dèria malaltissa de Tarradellas -segueix el mateix testimoni- de voler ser l'àrbitre absolut de tot i de tots, l'emporta cada vegada que es produeix un fet polític o patriòtic que abans no li ha demanat permís a ell".

Aquesta darrera cita em sembla mereixedora d'una petita anàlisi. Escarré - diu l'exiliat a Perpinyà- "no li pot prendre el càrrec a Tarradellas, ni l'hi discuteix". Formalment és exacte: l'abat de Montserrat no podia pretendre ser president de la Generalitat. Però, en la percepció de Tarradellas, sí que podia disputar-li el lideratge moral, la personificació de les reivindicacions catalanes que Tarradellas creia posseir. Va ser per donar més versemblança a aquesta amenaça que Tarradellas va posar en circulació el clixé segons el qual Escarré aspirava a ser el Makários de Catalunya, en referència a l'arquebisbe Makários III, primat de l'Església Ortodoxa de Xipre que, des del 1960, havia esdevingut president de la nova República de Xipre.

Cal reconèixer que la idea d'Escarré com a Makários de Catalunya és una metàfora, una imatge potent. Però jo no conec cap font que sostingui aquella idea, a banda de diverses declaracions de Tarradellas al llarg dels anys. Cap de les persones que van conèixer, tractar i col·laborar amb l'abat Escarré fins la seva mort el 1968 no va dir mai que el monjo benedictí volgués ser una mena d'etnarca, de líder a la vegada polític i religiós dels catalans. Tarradellas sí que ho afirmà, sobretot a pilota molt passada. En un llibre-entrevista del 1987, deia d'Escarré: "*Tenía colosales ambiciones políticas. Quería ser el Makários catalán. Y yo le dije: 'Oiga, aquí, de Makários nada, eh... No lo soportó. Y aquellas amistades políticas que cultivaba...'.*"

¿Què significava, aquesta última insinuació? Volia dir que Tarradellas, per tal de donar solidesa argumental a la seva hostilitat envers Escarré, el dibuixava com el nus d'unió entre la comunitat de Montserrat -amb els seus diversos instruments d'influència, com la revista *Serra d'Or*- i el PSUC, un contuberni que l'home de Saint-Martin-le-Beau considerava l'amenaça més gran contra la seva autoritat. En alguna ocasió ho va dir clarament:

“l’abat Escarré era una bona persona, no s’assabentava gaire i va caure a les seves xarxes. Quan els comunistes volen integrar una persona a la seva política, ho saben fer molt bé”.

Acabo. Dom Aureli Maria Escarré i Jané, personatge polièdric enmig d’una època complicada, no va ser ni un franquista acèrrim, ni un “company de viatge” del comunisme, ni un aspirant a Makários català. Va ser un eclesiàstic que, sortit de l’experiència tràgica de la guerra civil, restà agraït a Franco per haver salvat i restaurat l’Església catòlica en les seves posicions tradicionals. Després, potser no des de l’antifranquisme o des d’uns plantejaments cristianament molt agosarats, assumí el paper -val a dir que no gens disputat, als anys 1940 i 1950- de màxim representant d’un “cristianisme català” que no volia ser absorbit per allò que Madrid imposava. Més endavant, i ja en el nou context del Concili Vaticà II, s’enfrontà amb la dictadura d’una manera directa i inequívoca, i aleshores esdevingué un símbol i, en certa manera, un precursor.

Un precursor de tots aquells eclesiàstics catalans (comunitats monàstiques, clero parroquial i, a poc a poc, alguns bisbes) que, a partir del 1963, sota el pontificat de Pau VI, van obrir els seus convents, les seves esglésies, les seves cases parroquials a tota mena de reunions il·legals de partits i sindicats clandestins, a plenaris de l’Assemblea de Catalunya, a la producció i l’emmagatzematge de publicacions sense peu d’impremta ni dipòsit legal...; de tots aquells capellans i religiosos que van oferir ajut i/o amagatall a persones perseguides per les seves activitats polítiques, etcètera. Escarré era un home del 1908, consagrat al sacerdoci des del 1933; no era -per mentalitat, per tarannà- un “capellà obrer” dels que van aparèixer poc abans o poc després de la seva mort. Però cap altre eclesiàstic des de la fi de la guerra civil -ni tan sols el bisbe basc Añoveros amb la seva homilia del 1974- va plantejar al franquisme una denúncia i un desafiament tan contundents i amb tant de ressó internacional com l’abat Escarré en l’entrevista concedida el 1963. Em sembla de justícia subratllar-ho.

Moltes gràcies.

